

سم‌پاشی مجازی!

حسین حق‌پناه

دبیر سواد رسانه‌ای منطقه ۳ تهران

تصویر گر: میثم موسوی

اضافه بار ممنوع!

یکی از چالش‌های عصر انفجار اطلاعات، مشکلی به نام سرریز اطلاعات یا «اضافه بار اطلاعاتی» است که گستره وسیعی از ساکنان دهکده جهانی را دچار کرده است. اضافه‌بار اطلاعاتی یعنی اخبار و اطلاعاتی که در طول شبانه‌روز در تلویزیون و اینترنت و شبکه‌های اجتماعی منتشر می‌شود بسیار بیشتر از توان پردازش و تأمل مخاطب است. پیامد این وضع عبور کردن مخلوطی از پیام‌های درست و غلط از انواع شبکه‌های اطلاعاتی و ورود به قلب و ذهن ماست. در چنین شرایطی مواجهه انتقادی با پیام‌های رسانه‌ای و شناخت منابع معتبر رسانه‌ای اهمیتی مضاعف پیدا می‌کند.

امروزه دانش‌آموزان ما بیش از هر زمان دیگری اطلاعات و تجربیات خود را از رسانه‌ها - و نه از والدین و معلمان - خود کسب می‌کنند. آن‌ها همچون نهال‌هایی در حال رشد هستند که حجم سیل آسای پیام‌های رسانه‌ای تهدیدشان می‌کند و هیچ‌کسی هم به آن‌ها دست‌آویزی برای در امان ماندن از سیل نشان نداده است. در شماره‌های پیشین، به اهمیت آموزش دادن سواد رسانه‌ای به دانش‌آموزان سنین مختلف و در قالب دروس متفاوت پرداختیم. در این نوشته نیز به راهکارهایی جهت آموزش مهارت تشخیص منابع اطلاعاتی و پیام‌های نامعتبر می‌پردازیم.

«چندی پیش، یکی از دوستان مجازی پیامی درباره ورود یک عطر مرگبار به کشور در گروه تلگرامی‌مان فرستاده بود مبنی بر این که می‌تواند استفاده‌کننده از آن را در کمتر از سه روز به کام مرگ فرو برد! وقتی اعضای گروه از او در موارد منبع خبر سؤال کردند پاسخ داد که آن را از یک گروه دیگر فوروارد کرده است و با این توجیه که در آن گروه دیگر تعدادی پزشک و آدم مطلع وجود دارند استدلال کرد که اگر خبر دروغ بود حتماً آن‌ها واکنشی نشان می‌دادند و پیام را پاک می‌کردند! در عرض چند ساعت دیگر گروه‌ها و کانال‌های مختلف شبکه‌های اجتماعی هم پر شد از خبر عطر مرگبار. اگر چه دو روز بعد مسئولین مربوط شایعه را از اساس تکذیب کردند اما خدا می‌داند که این پیام دروغین، چه قدر از صفحات و گروه‌های شبکه‌های اجتماعی را پر کرده بود و چه بسیار مخاطبانی که شایعه را دریافت کرده اما از تکذیب مسئولین بی‌خبر بودند.»

مشابه این داستان بارها برای نگارنده و مخاطبان این نوشته اتفاق افتاده است. بسیاری از ما پیامی را در یک گروه مجازی بازنشر کرده‌ایم و بعد از مدت کوتاهی به شایعه و دروغ بودن آن پی برده‌ایم. یا حتی چه بسا هیچ‌وقت نفهمیده‌ایم که مطلبی که خوانده‌ایم واقعیت ندارد و قضاوت‌ها و نتیجه‌گیری‌های بعدیمان را بر اساس گزاره‌ای ناصحیح بنا کرده‌ایم و تا ثریا کج رفته‌ایم!

سپری از جنس پرسش

هدف اصلی تمام پیام‌های رسانه‌ای اقناع مخاطبان است. رسانه‌ها تلاش می‌کنند تا ضمن به کارگیری فنون اقناعی مختلف مخاطب را برای پذیرش نظر یا انجام عمل موردنظر خود همگام و همدل سازند. آنچه باعث می‌شود پیام‌های غلط و غیرواقعی برای مخاطبان قانع‌کننده و صحیح به نظر برسند، استفاده از فنون پیچیده اقناع است که باعث می‌شود ظاهر جذاب و فریبنده پیام، اشتباهات و بخش‌های غیرواقعی را از ذهن مخاطب پوشیده دارد و وی را منحرف کند. پیام‌های رسانه‌ای به این

به کارگیری این پرسش‌ها توسط دانش‌آموزان می‌تواند سیر مناسبی جهت مقابله با پیام‌های جعلی و شایعات باشد. البته که شیوه صحیح پاسخ‌دهی به هر یک از این سؤال‌ها نیازمند آموزش و تمرین و مهارت است که کتاب درسی «تفکر و سواد رسانه‌ای» در پایه دهم بر آن‌ها تمرکز کرده است. اما در کنار این پرسش‌ها روش‌هایی برای آموزش تشخیص منابع نامعتبر و رجوع به منابع معتبر در رسانه‌ها وجود دارد که در ادامه نمونه‌هایی از آن ذکر می‌شود:

۱. مثال‌هایی را در کلاس درس مطرح کنید که نشان دهد رسانه‌ها با چهترفندهایی اطلاعاتی گمراه‌کننده یا خلاف واقع ارائه می‌دهند تا مخاطب را متقاعد کنند. مثلاً در کلاس آمار و ریاضی به آمارهایی اشاره کنید که طوری انتخاب شده‌اند تا شواهد ضد و نقیض آشکار نشود و بخشی از واقعیت ناگفته بماند. نمودارهایی بدون تعیین دقیق شاخص‌های به کار رفته در آن‌ها، استفاده از نسبت‌های درصدی و مواردی از این دست نیز می‌تواند مورد بررسی قرار گیرد.

۲. وقتی در کلاس از آمار و اخبار استفاده می‌کنید حتماً منبع آن را به شکل دقیق ذکر کنید. تکرار این کار موجب می‌شود دانش‌آموزان هم به اهمیت منبع اطلاعات پی ببرند و هم در زمانی که می‌خواهند در کلاس از آمار استفاده کنند به منبع آن اشاره کنند.

دلیل اقناع‌کننده به نظر می‌رسند که ما به ندرت آن‌ها را زیر سؤال می‌بریم. به همین دلیل متخصصان سواد رسانه‌ای

پیشنهاد می‌کنند در مواجهه با این پیام‌ها، ابتدا مکث کرده و پنج سؤال اساسی مطرح کنیم:

فرستنده	چه کسی این پیام را ایجاد کرده است؟
تکنیک/ابزار	از چه فونونی برای جلب توجه مخاطب استفاده شده است؟
مخاطب	این پیام برای چه کسی ساخته شده است؟ چطور افراد مختلف این پیام را متفاوت درک می‌کنند؟
هدف	چرا این پیام فرستاده شده است؟
محتوا/پیام	چه سبک زندگی، ارزش‌ها و نقطه نظرانی در این پیام ارائه شده است چه مواردی ناگفته باقی مانده یا حذف شده است؟

شایعات را رصد کرده و سقم آن‌ها را بررسی می‌کنند نیز می‌تواند مفید فایده باشد.^۱

۷. شایعات و اطلاعات غلطی را که درباره موضوع کلاس شما در رسانه‌ها وجود دارد سر کلاس بیاورید و از کلاس بخواهید در مورد آن‌ها گفت‌وگو کنند که چرا این موارد باورپذیر به نظر می‌رسند.

۸. الفاظ و جملاتی را که اغلب برای گمراه کردن مخاطبان یا ارائه اطلاعات نادرست به کار می‌رود در کلاس بررسی کنید و نمونه‌هایی در شایعات یا پیام‌های غیرواقعی بیابید. کلماتی همچون فوری، محرمانه، منتشر نشده، یا واژه‌هایی که در آن «ترین» استفاده شده است از این دست واژه‌ها هستند. به نظر می‌رسد کلاس ادبیات و نگارش بستر خوبی برای طرح این موضوعات باشد.

۹. برای اینکه درخت تفکر دانش‌آموزان با هر بادی نلرزد ریشه‌های فکری آن‌ها را تقویت کنید. بالا بردن سطح معارف علمی و دینی دانش‌آموزان باعث می‌شود آن‌ها توان بالاتری در مواجهه انتقادی با شبهات و شایعات داشته باشند و با هر پیام غیرواقعی دچار تزلزل در اندیشه و عقاید نشوند. با رصد پیش‌دستانه رسانه‌ها می‌توانید از آخرین پیام‌های منحرف‌کننده مطلع شوید و طرح درس خود را دقیق‌تر تدوین نمایید.

* بی‌نوشت

۱. وبگاه shayeaat.ir نمونه موفقی از این مورد است.

۳. از آن‌ها بخواهید در مورد یک موضوع مشخص، یک پیام رسانه‌ای اشتباه و یا گمراه‌کننده بسازند. مثلاً برای پروژه‌ای که در کلاس انجام داده‌اند تبلیغی فریب‌دهنده تولید کنند. سپس آن را برای هم‌کلاسی‌هایشان شرح دهند و آن‌ها را از شیوه‌هایی که به کار برده‌اند و اشتباهات پیام آگاه سازند.

۴. آزمونی طراحی کنید که در آن اطلاعات صحیح و غلط در کنار یکدیگر باشند و از بچه‌ها بخواهید، اشتباهات را پیدا کرده و تصحیح کنند.

۵. از آن‌ها بخواهید در مورد یک موضوع مرتبط با کلاس از منابع مختلفی همچون کتاب‌ها، تلویزیون، شبکه‌های اجتماعی و اینترنت اطلاعات جمع‌آوری کنند و سر کلاس بیاورند. سپس اطلاعات جمع‌آوری شده و اعتبار آن‌ها را در کلاس بررسی کنید و در مورد این سؤال‌ها گفت‌وگو کنید: آیا تفاوتی میان منابع رسانه‌ای مختلف وجود دارد؟ کدام معتبرتر و قابل اعتمادتر است؟

۶. در مورد موضوع درس خود منابع مطمئن و معتبر رسانه‌ای پیدا کرده و برای انجام تکالیف و مطالعات بیشتر به آن‌ها ارجاع دهید. معرفی درگاه‌های آنلاینی که